

Супрун Л. В.,

кандидат філологічних наук, доктор наук із соціальних комунікацій,
професор, завідувач кафедри журналістики
Національного університету «Острозька академія»

ЛАТИНСЬКА МОВНА МЕНТАЛЬНІСТЬ: ВІСНИКІВСЬКА АДАПТАЦІЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню вісниківської адаптації латинської мовної ментальності. З'ясовано, що основне завдання комунікації І. Франко бачив у модернізації мовної ментальності комунікатів. Проблему європеїзації української мовної ментальності головний редактор «Літературно-наукового вісника» (1898–1906 рр.) намагався розв'язати шляхом актуалізації, окрім інших, латинських менталем у продуктованому дискурсі.

Ключові слова: І. Франко, мовна ментальність, часопис «Літературно-науковий вісник», модернізація, європеїзація, актуалізація, менталеми.

Постановка проблеми. Маючи європейську (у широкому значенні слова) мовну ментальність, І. Франко, головний редактор «Літературно-наукового вісника» (1898–1906 рр.), намагався силою публіцистичного слова долучити співвітчизників до культурних, інтелектуальних надбань світової громадськості. М. Гольберг зазначав: «І. Франко ставив перед собою двоєдине завдання: ввести Україну в світ, показати світові багатство української культури; прилучити своїх земляків до багатств, що їх створила світова культура» [1, с. 234].

Особливі надії І. Франко покладав на європеїзацію української мовної ментальності. Зрушення в ній повинні були здійснитися в процесі рецепції іншомовних джерел, контекстуальних та інтертекстуальних парадигм. «Украплені» у вісниківські дискурси комунікаційні одиниці польської, російської, німецької, латинської, французької, італійської мов позиціонуються як автохтонні менталеми, тобто вербальні носії національної ідентичності [2].

Мету пропонованої статті становить дослідження вісниківської адаптації латинської мовної ментальності. Дослідники неодноразово звертали увагу на те, якого великого значення І. Франко надавав основам європейської культури: античному світові та Відродженню [3; 4; 5; 6]. О. Пахльовська пише: «Без знання цих основ, без вільної циркуляції в організмі своєї культури ідей, що збудували Європу, письменник не мислив повноцінного розвитку України», адже «знання Іншого лікує від почуття національної самотності, відрубності, винятковості, а тим самим відкриває шлях до свободи» [7, с. 30–31].

Очевидно, саме ця внутрішня свобода української інтелігенції пізніше так дошкуляла радянським керманічам, що вони воліли за будь-яку ціну винищити цвіт української нації. «Большевізм від самого початку заглянув у вічі інтелігенції маскою смерті» [8, с. 139]. У січні 1918 р. більшовики стріляли в обличчя кожному киянину, який спілкувався українською мовою. Проте із часом ме-

тоди боротьби стали маскованими. Аналізуючи застосовувані в країнах тоталітаризму прийоми нівелювання освітнього рівня населення, Б. Потятиник і М. Лозинський зазначають, що в тридцятих роках вживалися заходи для зниження освітнього рівня працівників сфери масової комунікації. Дослідники вважають показовою постанову Центрального комітету ВКП(б) «Чергові завдання партії щодо робіткорівського руху» (1926 р.), де активізація службовців у робіткорівському русі сприймалась на рівні з «проникненням у сількорівське середовище куркульських та антирадянських впливів», тобто явище односторонньо негативне. «Пізніше, в 60-ті чи 70-ті роки, – підсумовують Б. Потятиник та М. Лозинський, – вказівок на шкідливість, небажаність інтелігенції ми вже не подибуємо, оскільки стара інтелігенція великою мірою вже була замінена новою соціалістичною псевдоінтелігенцією» [9, с.137].

Ця нова інтелігенція багато чим відрізнялась від старої, головне – вона була позбавлена внутрішньої свободи, відчуття якої поряд з іншим дає знання іноземних мов, тобто долучення до інших ментальних світів. Адже «вивчити чужу мову не значить повісити нові ярлички до знайомих об'єктів. Оволодіти мовою – значить навчитися по-іншому аналізувати те, що становить предмет мовної комунікації» [10, с. 375]. Якщо давньогрецьку і латинську мови до революції 1917 р. викладали у звичайній гімназії, то за радянських часів далеко не кожен професор досконало знав хоча б одну іноземну мову, де вже там грецька чи латина. Такий інтелектуальний рівень науковців цілком влаштував державу, у якій «інакомисліє», м'яко кажучи, не заохочувалося.

Ми не можемо не погодитись зі слушною думкою О. Забужко, що «в цих писаннях, вимушено *несамодовільних*, призначених на якусь зовнішню для себе, не з-себе-самих-похідну ціль, Франко... був позбавлений тої міри внутрішньої свободи, яку віднаходив лише в суто художній творчості» [11, с. 69]. Це так. Проте із чим можна порівняти те відчуття внутрішньої свободи, яким до цього часу переймається читач «Літературно-наукового вісника» (далі – ЛНВ), редагованого І. Франком. Тоді, сто з лишком років назад, на порозі радянського гетто І. Франко разом із Лесею Українкою зробили, за висловом О. Пахльовської, «цю потужну «ін'єкцію європеїзму» в організм української культури...» [12, с. 30].

Історії відомі два основні типи модернізації. Перший хибує знищенням чи значним нівелюванням національної ідентичності внаслідок повного копіювання інокультурних надбань і, як правило, маскує культурно-економічне поневолення країною-модернізатором. Одним із видів

такої «модернізації» виступає вестернізація. Інший тип модернізації здійснюється шляхом модерних реформ на основі власної національної програми: «Інокультурні елементи запозичаються не за принципом копіювання, а силою адаптації, трансформації та асиміляції їх, щоб, як твердять фахівці, «посилити й забезпечити виживання базових цінностей <...> своєї культури» [13, с. 1]. І. Франко, на думку П. Іванишин, пропонував українській нації саме цей шлях модернізації.

Вибудовуючи свою оновлювальну націєтворчу стратегію, Франко-журналіст звертається до спадщини еллінізму. «Антична людина <...> усвідомлювала, що без поваги громади існує загроза власному існуванню, а тому готовність до самопожертви (разом із власним життям) задля держави була для неї найбільшою чеснотою» [14, с. 47]. Очевидно, саме це життєве кредо давніх греків і римлян спонукало головного редактора ЛНВ здійснювати переклади з античної літератури й пересипати сторінки своїх вісниківських статей латинськими сентенціями. Б. Тихолоз зазначає: «На ґрунті несхитної віри в розум, людяність, націю виростав франківський досвід культуротворення без бар'єрів...» [15, с. 13].

Отже, модернізація української мовної ментальності за допомогою латинських менталем прогнозувалась І. Франком за трьома напрямками, що знайшли відображення у вісниківському дискурсі.

1. Інтелектуалізація:

Vide від лат. «дивись» [16, с. 853] (*Так само утворене порядної театральної трупи (vide приклад України) діло кількох літ*) [20, с. 128].

Via від лат. «шляхом, через» – вживається для вказівки на проміжний пункт [16, с. 849] (*По частині via Київ, а по частині з Відня, а то й безпосередньо з Цюриха, Лондону і інших центрів прогресивного руху доходили сюди імпульси нового життя*) [19, с. 15].

Ipsa facta від лат. «самим фактом», через сам факт; через одне це, з однієї цієї причини; на ділі, у дійсності [16, с. 385] (*Інших членів, тих, що зразу покликав проф. Шухевич і тих, що покликано, буцім то кооптовано пізніше, признано ширшим комітетом, якому ipsa facta припала роля якогось дорадника тіснішого комітету*) [20, с. 126].

Ad libitum від лат. «за бажанням»; на (свій) розсуд; як захочеться або скільки завгодно. У музиці – темп виконання музичного твору, відданий на розсуд виконавця [16, с. 35] (*До надрукованих уже двох частей можна би додати ще дві, або десять, ad libitum; кожда для себе буде творити щось окреме*) [19, с. 57].

Lapsus-calami від лат. «помилка в написанні (письма, на письмі)»; описка (calamus – порожниста тростинка з розщепленим косим зрізом, що використовувалася для письма чорнилами) [16, с. 402] (*Можливо, що зачислене Драгоманова до конституційних демократів <...> з боку д. Б.К. було тільки lapsus calami*) [25, с. 235].

Post scriptum (postscriptum) (скор. P.S.) від лат. «після написаного» або «після написане», постскриптум. Приписка у кінці листа (інколи – невелике доповнення до друкованої статті) [16, с. 614] (*Postscriptum*) [25, с. 234].

A priori від лат. «з попереднього, на основі відомого». У логіці – умовивід, що ґрунтується на загальних положеннях, які приймаються за істинні, пор. A posteriori

[16, с. 71–72] (*Д. Петрицький <...> повинен був не оправдувати a priori членів головного заряду партії*) [18, с. 70].

A posteriori від лат. «з подальшого»; на основі досвіду. У логіці – умовивід, який робиться на основі досвіду, пор. A priori [16, с. 70] (*Тільки a posteriori, вже на парламентній ґрунті розпочали ся з ініціативи деяких свідоміших Українців проби – звести до купи послів українського походження*) [28, с. 335].

Et ipso від лат. «тим самим, через це, внаслідок цього, з огляду на це, на підставі цього» [16, с. 220] (*Адже змагане до усунення економічного визиску мусить et ipso бути змаганем до усунення визискувачів, своїх чи чужих*) [23, с. 4].

Contradictio in adjecto від лат. «протиріччя у визначенні, протиріччя між визначенням і визначуваним поняттям, внутрішнє протиріччя»; протист. *Contradictio in subjecto* [16, с. 139] (*Само поняття «культури» містить у собі так багато політичних чинників (плеканє мови, письменства, школи, народньої освіти і т.у.), що неполітична культура, се contradictio in adjecto*) [23, с. 6].

Pro et contra від лат. «за і проти» [16, с. 628] (*Ще в більшій мірі се повторило ся в Галичині, де силою політичних обставин у сю негідну гру втягнуто широкі народні маси, pro i contra розпочато завзяту агітацію*) [19, с. 63].

Sui generis лат. «свого роду; особливого роду; своєрідний» [16, с. 770] (*Приїжджає (Куліш – Л. С.) з хутора і голосить sui generis хуторну філософію*) [19, с. 9].

De facto від лат. «фактично, на ділі»; протист. *De jure* [16, с. 164] (*Всевадна бюрократія потребує мати малюване, полотняне самодержавіє, щоб de facto сама могла держати державу в своїх руках і пасти ся її соками*) [22, с. 146].

Ad personam від лат. «персонально, особисто» [16, с. 41] (*Ми в Австрії маємо також досвіди з такими закуреними поліційними приписами з 1852 року, які тільки від часу до часу появляють ся на сцені, так сказати, для вжитку ad personam; при інших «персонах» сі приписи немов і не існують на світі*) [27, с. 35].

In dubio від лат. «під сумнівом, сумнівно» [16, с. 351] (*Значить, тих доводів д. М. Петрицький не дав, лишаючи своїх читачів і весь руський загал in dubio: або він не мав їх, чи може вони були не зовсім певні, або коли ні, то таки дав себе склонити обіцянкою головного заряду партії що до розслідування справи і згодив ся трактувати їх як предмет приватної суперечки своєї з д. Будзиновським*) [18, с. 70].

2. Виховання культури душі реципієнта ЛНВ.

Modus vivendi від лат. «спосіб життя; умови існування; часто: спосіб існування, умови, які забезпечують можливість існування поряд якихось протилежних сторін, тобто умови, спосіб мирного співіснування» [16, с. 457] (*Або маєві закони противні божим законам, а в такім разі з тими, хто їх виконує, не може бути у прихильників божого закона ніякого modus vivendi*) [24, с. 10–11].

Taceat mulier in ecclesia від лат. «на зібраннях віруючих жінка повинна мовчати». Послання апостола Павла до коринфян, I, 14, 34 [16, с. 784, 464] (*На підставі одного апостольського речення «taceat mulier in ecclesia», речення, що було впливом може індивідуального настрою або популярної opinii даної хвилі, але зрештою не мотивоване ніяким «божим» ані людським законом*) [24, с. 16].

Patria potestas від лат. «батьківська влада». За римським громадянським правом – влада глави сім'ї над іншими її членами: жінкою, дітьми, рабами [16, с. 578] (*Каніталізм оснований весь суспільний лад на продукції і продукційності людської праці тим самим підкопав у самій основі поняття римської patria potestas, давши можливість кожному членові сім'ї своєю працею здобути собі незалежне житє*) [24, с. 14].

Pium desiderium від лат. «добре побажання». Про хороші, але далекі від реальності наміри, плани, мрії. Джерело – назва книжки бельгійського єзуїта Германа Гуго, виданої 1627 року в Антверпені [16, с. 600] (*А коли се единство не факт, а pium desiderium, програма*) [29, с. 106].

Optima forma від лат. «у кращій формі» [16, с. 557] (*При тім д. Шухевич не називає властивого імені критика і задовольється отакими натяками – інсинуація optima forma*) [18, с. 177].

Volens nolens (Nolens volens) від лат. «волею-неволею, хочеш не хочеш» [16, с. 872] (*В часі сецесії академічної молодіжи, в якій volens nolens узали участь також москвофіли, «всюди по інших університетах гляділи на «русскую» молодіж із Галичини з погордою і презирством*) [29, с. 103–104].

3. Національне самоусвідомлення.

Rari nantes in gurgite vasto від лат. «рідкі плавці у виру величезному». Від *Apparēt rari nantes in gurgite vasto*. Рідкі плавці з'являються у виру величезному. Вергілій, «Енеїда», I, 118 – про розбитий бурею флот Енея, який плыв від Трої [16, с. 679, 71] (*Не можна сказати й того, щоб їх (прогресивних гуртків – Л. С.) ідейний вплив сягав надто глибоко й широко в суспільство; навпаки, се були rari nantes in gurgite vasto*) [22, с. 142].

Qui nimium probat, nihil probat від лат. «хто доводить занадто багато, той нічого не доводить» [16, с. 655] (*Qui nimis probat, nihil probat. Хто ставить собі занадто широкі ідеали, той показує, що для житєвої потреби не має ніяких*) [29, с. 110].

Suprema lex від лат. «вищий закон» [16, с. 778] (*Як погодити вимоги такої продукції з вимогами розділу на працюваного добра (дистрибуції) та з suprema lex його суспільного ладу – абсолютною свободою кожної одиниці*) [25, с. 238].

Implicite від лат. «у нерозгорнутому вигляді; прихованим, домислюваним чином; протист. Explicite» [16, с. 341] (*Про дальші права, про сотворене українського шкільництва, про права української мови в судах, урядах і церкві там навіть теоретично нема розмови, немов би се все розуміло ся implicite в самім знесеню указу 1876 р.*) [26, с. 88].

Alea jacta est від лат. «жереб кинуто» – про безповоротне рішення, про крок, що не допускає відступу, повернення до минулого [16, с. 52–53] (*Отже поворот у заднійк неможливий; alea jacta est!*) [29, с. 102].

Plebs, plēbis від лат. «1. плебеї, простий люд. 2. натовп, презирл. чернь» [17, с. 520] (*Треба мати на увазі той оригінальний і зовсім не науковий демократизм Драгоманова, по якому український «народ», се лише мужики та робітники, plebs, що говорить українською мовою*) [25, с. 239].

Висновки. Таким чином, компонуючи вісниківський універсум, І. Франко не обмежувався врахуванням специфіки мовної ментальності комунікатів. Основну місію

комунікації він бачив у модернізації цієї ментальності. Проблему європеїзації української мовної ментальності головний редактор «Літературно-наукового вісника» львівського періоду намагався розв'язати шляхом актуалізації, окрім інших, латинських менталем у продуктованому дискурсі. І. Франко творив «Літературно-науковий вісник» на засадах, опрацьованих у журналістиці високо-розвинутих країн Заходу, у яких упродовж багатьох віків латинська мова визначала духовно-інтелектуальне обличчя націй на соціальному, психологічному, естетичному, науковому рівнях пізнання.

Література:

1. Гольберг М. Дрогобич подарував мені Франка (спогади і роздуми) / М. Гольберг // Франкознавчі студії : збірник наукових праць / ред. кол. Є. Пшеничний (голов. ред.), А. Войтюк, В. Винницький та ін. – Дрогобич : Вимір, 2001. – Вип. 1. – С. 222–243.
2. Супрун Л.В. Мовноментальні особливості комунікаційної системи «Літературно-Наукового Вісника» : [монографія] / Л.В. Супрун. – Вінниця : Вінницька обласна друкарня, 2012. – 507 с.
3. Журавська І.Ю. Іван Франко і зарубіжні літератури / І.Ю. Журавська. – К. : Вид-во Академії Наук Української РСР, 1961. – 384 с.
4. Захара І.С. Філософський зміст історико-культурних епох у трактуванні Івана Франка / І.С. Захара, І.В. Паславський // Іван Франко і світова культура : матеріали Міжнар. симпоз. ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.) : у 3 кн. / упоряд. Б.З. Якимович; редкол.: І.І. Лукінов, М.В. Брик, Г.Д. Вервес та ін. – К. : Наукова думка, 1990. – Кн. 1. – 1990. – С. 168–171.
5. Лісовий І.А. Іван Франко і антична культурна спадщина / І.А. Лісовий // Іван Франко і світова культура : матеріали Міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.) : у 3 кн. – К. : Наукова думка, 1990. – Кн. 1. – 1990. – С. 174–178.
6. Пахльовська О.Є.-Я. Культура Середньовіччя та раннього італійського Відродження в інтерпретації Івана Франка / О.Є.-Я. Пахльовська // Іван Франко і світова культура : матеріали Міжнародного симпозиуму ЮНЕСКО (Львів, 11–15 вересня 1986 р.) : у 3 кн. – К. : Наукова думка, 1990. – Кн. 1. – 1990. – С. 179–182.
7. Пахльовська О.Є.-Я. Творчість Івана Франка як модель культурно-національної стратегії / О.Є.-Я. Пахльовська // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). – Львів : Світ, 1998. – С. 19–31.
8. Сверстюк Є. Лице людини перед лицем терору / Є. Сверстюк // Сучасність. – 1995. – № 2. – С. 139–144.
9. Потятиник Б. Патогенний текст : [монографія] / Б. Потятиник, М. Лозинський. – Львів : Місіонер, 1996. – 296 с.
10. Мартине А. Основи общей лингвистики / А. Мартине // Новое в лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит., 1963. – Вип. 3. – С. 366–558.
11. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О. Забужко. – К. : Факт, 2006. – 156 с.
12. Пахльовська О.Є.-Я. Творчість Івана Франка як модель культурно-національної стратегії / О.Є.-Я. Пахльовська // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин : матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 25–27 вересня 1996 р.). – Львів : Світ, 1998. – С. 19–31.
13. Іванишин П. «Естетика Шевченка» як сутність герменевтики Дмитра Донцова / П. Іванишин // Дивослово. – 2008. – № 10. – С. 52–56.
14. Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера ; переклад з нім. В. Кам'янець. – Львів : Літопис, 2004. – 720 с.
15. Тихолоз Б. «Золотий міст зрозуміння...»: діалог Заходу й Сходу у культуротворчому синтезі І. Франка / Б. Тихолоз // Дивослово. – 2003. – № 10. – С. 11–13.
16. Бабичев Н.Т. Словарь латинских крылатых слов: 2500 единиц / [Н.Т. Бабичев, Я.М. Боровский] ; под ред. Я.М. Боровского. – 2-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1986. – 960 с.
17. Латинско-русский словарь: около 20000 слов / сост. А.М. Малинин ; отв. ред. А.Н. Попов. – М. : Гос. изд-во иностр. и национ. словарей, 1952. – 764 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

18. Ів. Фр., Д. пр. – Франко І. Дещо про нашу пресу / І. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXXI. – Книжка VII. – С. 62–81; Книжка VIII. – С. 174–188.
19. Ів. Фр., 3 ост. д. – Франко І. З остатніх десятиліть XIX в. / І. Франко // ЛНВ. – 1901. – Річник IV. – Том XV. – Книжка VII. – С. 1–19; Книжка VIII. – С. 48–67; Книжка IX. – С. 112–132.
20. Ів. Фр., Льв. т. – Франко І. Львівський театр і народня честь / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXIX. – Книжка II. – С. 122–132.
21. Ів. Фр., Отв. л. – Франко І. Отвертий лист до гал. української молодіжи / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка IV. – С. 11–19.
22. Ів. Фр., П. в. – Франко І. Подуви весни в Росії / І. Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVIII. – Книжка XII. – С. 141–168.
23. Ів. Фр., П. з. – Франко І. По за межами можливого / І. Франко // ЛНВ. – 1900. – Річник III. – Том XII. – Книжка X. – С. 1–9.
24. Ів. Фр., С. акц. – Франко І. Соціальна акція, соціальне питанє і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митроп. А. Шептицького «О квестії соціальной» / І. Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVIII. – Книжка X. – С. 1–23.
25. Ів. Фр., С. п. – Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова / І. Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXV. – Книжка VIII. – С. 226–240.
26. Ів. Фр., Сух. п. – Франко І. Сухий пень / І. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXIX. – Книжка II. – С. 85–88.
27. Ів. Фр., Ув. – Франко І. Уваги на сучасні теми. І. Заборона Літерат.-Наук. Вістника в Росії / І. Франко // ЛНВ. – 1901. – Річник IV. – Том XVI. – Книжка X. – С. 35–39.
28. Ів. Фр., Укр. тр. – Франко І. Українська трибуна в Росії / І. Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник IX. – Том XXXV. – Книжка VIII. – С. 335–340.

Супрун Л. В. Латинская языковая ментальность: вестниковская адаптация

Аннотация. Статья посвящена исследованию вестниковской адаптации латинской языковой ментальности. Выяснено, что основное задание коммуникации И. Франко видел в модернизации языковой ментальности коммуникаторов. Проблему европеизации украинской языковой ментальности главный редактор «Литературно-Научного Вестника» (1898–1906 гг.) пытался решить путем актуализации определенных, в частности латинских, менталем в продуцированном дискурсе.

Ключевые слова: И. Франко, языковая ментальность, журнал «Литературно-Научный Вестник», модернизация, европеизация, актуализация, менталемы.

Suprun L. The latin language mentality: herald's adaptation

Summary. The article is dedicated to the studying of Herald's adaptation of the Latin language mentality. It had been found that the main task of the communication Ivan Franko recognizes as modernization of the language mentality of communicators. The problem of Europeanization of Ukrainian language mentality the chief editor "Literary and Scientific Herald" (1898–1906), tried to solve by updating, among others, Latin mentalems produced in discourse.

Key words: Ivan Franko, language mentality, the journal "Literary and Scientific Herald", modernization, actualization, Europeanization, mentalemas.